

שמעתא עמיקתא

גליון ת"מ | פרשת דברים | תש"פ | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות לתשעה באב

גליון מורחב

ערב תשעה באב

טיול

אין לטייל בערב ת"ב. [רמ"א (סעי' תקנ"ג)]. מחצות היום. [משמעות השעי' שבסמוך. ובפ"מ (ס"י תקנ"ג ב"ז) מסתפק האם כל היום אסור]. ומ"מ נראה שמותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה.

תלמוד תורה

ערב ת"ב אחר חצות יש נוהגים ללמוד רק דברים המותרים בת"ב בלבד. [רמ"א (סעי' תקנ"ג)]. ועל כן המיקל בזה בפרט כשעושה כן על מנת למנוע ביטול תורה יש לו על מי לסמוך. [עיי' בביאור הלכה (שם). וכעין זה כתי האור לציון (ח"ג פכ"ח אות ה)]. ואף הנהוגים להחמיר יכולים להקל ללמוד בדברים המותרים אף בעיון דרך שאלה ותירוץ וכסברת המקילים ללמוד באופן זה [עיי' בזה להלן], דהרי על מנהג זה כבר רבו החולקים עליו. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ו אות א)].

סעודת המפסקת

עריכת סעודת המפסקת

נוהגים לאכול סעודת המפסקת לפני ת"ב. ומנהג ישראל תורה ואין לבטלו. [עיי' בשו"ע (סי' תקנ"ג)]. ועיי' עוד במקור חיים (לח"י רס"י תקנ"ג) שכתב שאינו אלא מנהג כני"ל.

בשר ויין

ערב ת"ב לא יאכל אדם בסעודת המפסקת, שאוכלה אחר חצות, בשר, ולא ישתה יין (וזה מצד דינא דמין, אבל מצד המנהג מבואר לעיל, שיש מחמירים מרי"ח או משבוע שחל בו ת"ב, כל א' לפי מנהגו). [שו"ע (שם סעי' א)]. ואפ"י בשר מלוח שעברו עליו יותר מבי ימים ולילה א', ובשר עופות ודגים ויין מגתו דהיינו שאין לו יותר מג"י, נהגו לאסור. [שו"ע (סעי' ב)].

שאר משקים

אף בשאר משקים יש למעט בשתייתן [רמ"א (שם סעי' א)], ועל כן אם רגיל לשתות בסעודה ד' כוסות ישתה ג' כוסות. ואין לשתות שכר, ואם הוא אדם חלש שרי. [מ"ב (ס"ד ד)].

אכילת דברי תענוג

לא יאכל אחר סעודתו צנן ומליח, דברים שנוהג בהם בשאר פעמים, כדי שיתנהג בפרשות. [רמ"א (סי' תקנ"ג סעי' א)]. אבל דברים שאוכלים כדי להקל על הצום (כגון אבטיח וכדו') מותר. [פשוט, וכן פסק הגר"מ זצ"ל (יד לבהמ"צ)].

שני תבשילין

ערב ת"ב לא יאכל אדם בסעודת המפסקת שני תבשילין. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' א)]. ואף דבר צלוי בכלל תבשיל לענין זה. [רמ"א (סי' תקנ"ג סעי' ג)]. וי"א ש"ה"ה כבוש ומעושן חשיב תבשיל. [מטה יהודה (שם על סעי' ג) ובה"ח (סי' תקנ"ג אות כ)]. ויש מקילים בזה. [ערה"ש (אות ז)].

מין אחד כבי קדרות

אפ"י ביטל מין אחד בשתי קדרות מקרי שני תבשילין (אם אחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה, אבל אם שניהם שווים נחשב תבשיל אחד). וכן יש להחמיר ולזהר משני מינים בקדירה אחת, אפ"י הוא דבר שדרכו בכך כל השנה, כגון אפונין שנותנים עליהם בצלים וביצים. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ג) ומ"ב (סי' ח)].

תבשיל הנעשה מדבר הנאכל כמו שהוא חי

תבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות שהוא חי, אפ"י שאינו נחשב תבשיל לענין בישולי עכו"ם, לענין זה נחשב תבשיל. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ג)].

מאכל ממולא

לביבות ממולאים בגבינה נקרא שתי תבשילין. וכן אטריות עם גבינה וכדו' כיון שרוב פעמים אוכלים אותם בנפרד. [מ"ב (סי' ט)]. ויש מקילים בכל זה כיון שהדרך לעשות כן אפ"י שלא עושין כן ברוב הפעמים. [עיי' במ"ב (שם) בשם הב"י. ובשעה"צ (אות ה)]. ויש להחמיר בזה. [מ"ב (שם)].

תה, קפה ושאר משקים המים

תה, קפה, שוקו וכדו', אינם נחשבים כתבשיל, ומותר לשתות מכולם וחוץ מזה עוד תבשיל. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ע אות יא)].

אכילת פירות ממינים שונים

מותר לאכול פירות כשהם חיים, אפ"י כמה מינים. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ד)].

אכילת ביצים או ערשים

נוהגים לאכול ערשים עם ביצים מבושלים בתוכם (במקום שדרכם לבשל כך כל השנה), שהם מאכל אבלים. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ה) ומ"ב (סי' יג)]. ויש נוהגים לאכול ביצים קשות, שהוא ג"כ מאכל אבלים. [רמ"א (שם)].

פת הריבה

מי שאפשר לו, לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה במלח וקיתון של מים. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ה)]. ויש מחמירים לטבל אחר אכילתו פת באפר ולאכול, על שם ויגרס בחצץ וגו' (איכה ג, טז). [רמ"א (שם)]. ואומר זהו סעודת ת"ב. [מ"ב (סי' טז)]. ומ"מ אל ימעט בשיעור אכילתו אלא יעשה באופן שיוכל לסבול התענית, וכן בשתיית המים. [מ"ב (סי' טז)].

מאכלים סתמיים שמראיהם ומעמם בשר

בסעודה המפסקת, מותר לאכול אף בפהרסא מאכלים סתמיים שמראיהם וטעמם כבשר, ואין לחוש משום מראית העין כיון שמצויים לרוב (פרט למקומות שהם לא שכיחים). [עיי' בגליון שמעטא עמיקתא גליון ר"ה בזה. ובאור לציון (פכ"ו הגה ג)].

ישיבה על הקרקע

נהגו לישוב על בני קרקע בסעודה המפסקת (ואין צריך לחלוץ מנעליו). [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ז)]. ואם הוא אדם חלוש יוכל להניח כר תחתיו. [מ"ב (סי' יז)]. ונוהגים לעשות כן מתחלת הסעודה. [הגרשו"א זצ"ל (שם הגה ט)]. ולאחר הסעודה מותר לישוב על ספסל (עד זמן התחלת התענית). [מ"ב (סי' יז)]. ונשים נהגו להקל לא לשבת על הקרקע. [הגרשו"א זצ"ל (שם הגה ט)].

שלא להתחייב הזימון

יש לזהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ח)]. ובדיעבד אף אם ישבו ג' לא יזמנו דלא חשיב קביעות. [מ"ב (סי' יט)].

כשרעתו לאכול עוד סעודה לאחר מכן

כל הדינים הנ"ל תקפים בסעודה שדעתו להפסיק בה, והיינו שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע, וכשהוא אחר חצות, אבל אם היה קודם חצות, או אחר חצות ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אין צריך לזהר בדברים הללו. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ט)]. אבל אם אוכל אחי"כ רק אכילת עראי לא נחשב לסעודה כלל ואי"כ הסעודה הקודמת היא עיקר הסעודה ואסור לאכול בה שני תבשילין. [מ"ב (סי' כ)].

איך לנהוג למעשה

מנהג בני אשכנז לאכול סעודה קבועה קודם מנחה, מברכים בהמ"ז, ואח"כ מתפללין מנחה ואוכלים סעודה מפסקת. ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה, כדי שלא יזיק להם התענית. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' כא)]. והטעם שמתפללין מנחה, כדי לגרום היסח הדעת בין ברכה אחרונה לאכילה החדשה, כי בלא"ה הוי בכלל גורם ברכה שאינה צריכה, ואם התפלל בביתו ובירך גם ברכת המזון מספיק לזה, אבל ברכת המזון לבד לא מועיל. [שעה"צ (אות טז)]. ויראה כל אדם שלא ישבע עצמו יותר מדאי והחכם עיניו בראשו כדי שיוכל לאכול אחר מנחה, סעודה המפסקת שלא יהא כאכילה גסה ועראי. [מ"ב (סי' כ)].

מי שאינו מתענה בת"ב

אף מי שלא צם בת"ב, חייב בסעודה מפסקת. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ו אות ב) והשבט הלוי (ח"י רס"י פ"ג) כתי' שכן מסתבר].

לחזור לאכול אחר סעודת המפסקת

אף על פי שאכל סעודה המפסקת, מותר לחזור ולאכול אלא אם כן קבל עליו בפירוש שלא **קיבל עליו התענית**. [שו"ע (רס"י תקנ"ג) ומ"ב (סי' א)].

קיבל עליו התענית

אם קיבל עליו התענית אסור לו כל מה שאסור בת"ב חוץ מנעילת הסנדל שהרי רואין שאינו חולץ מנעליו, ועל כן הוי כאילו התנה בפירוש חוץ מזה. [מ"ב (שם ס"ק ב) ושעה"צ (אות ג)]. ובכל זה דוקא כשקיבל עליו ההוספה מפלג המנחה ולמעלה הא קודם לכן לאו קבלה היא ומה דקיבל בפירוש קיבל ותו לא. [מ"ב (סי' תקנ"ג אות ד)].

קיבל התענית בלב

אם קיבל התענית רק בלב י"א שאינה קבלה, אלא צריך להוציא בשפתיו. [רמ"א (שם)]. וי"א שאף בלב הוי קבלה. [מ"ב (סי' ב)]. ואם לא קיבל בלבו להתענות אפ"י בלב אלא שגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום, ומ"מ נכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה"ש. [מ"ב (סי' ב)]. ואם הצום הוא במוצ"ש א"צ להתנות, כיון דאסור להראות ענינו בשבת מסתמא לא נתכוון להפסיק לשם תענית. [שעה"צ (אות ז)].

תשעה באב

ת"ב אסור באכילה, בשתייה, בסיכה, תשח"מ ובעניית הסנדל. וכל מי שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. [שו"ע (סעי' תקנ"ד)].

זמני הצום

ת"ב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלים אלא מבעוד יום, ובין השמשות אסור כיוה"כ. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ג)]. בין בכניסתו ובין ביציאתו, אלא שא"צ להוסיף. [מ"ב (סי' ג)].

הזבת הצום מדרכנו או מדברי קבלה

י"א שצום ת"ב תוקפו מדברי קבלה. [ט"ו (סי' תקנ"ד ס"ק ד)]. וי"א שחיובו מדרכנו. [אבני"ז (אה"ע ח"א סי' ח אות ה)]. ועיי' משי"כ בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רסב ד"ה ושע"ת) בשם הגר"מ זצ"ל. ועיי' עוד בגליון קל"ד לענין האם דברי קבלה כד"ת].

גדר הזבת האבלות

דין ת"ב דינו כאבלות על שאר קרובים לאחר ג"י. [קרבו נתנאל (מו"ק פ"ג אות ט)]. ועיי' במ"א (סי' תקנ"ט ס"ק ח). ועיי' עוד בהליכ"ש (פכ"ו הגה טז). ויש בה דדדים לחומרא ולקולא כי היא אבלות דרבים ומאידך היא אבלות ישנה, עיי' במהרי"ל (סי' רא), ואכמ"ל].

איסור אכילה

שיעור אכילה

שיעור אכילה בתענית (שאם אכלו אינו נחשב מתענה), י"א שהוא ככותבת. [ביאור הלכה (סי' תקנ"ד)]. וי"א שהוא כזית. [כן משמע לכאן מהשו"ע (רס"י תקסח)]. וכן פסק המהר"ם שיק (או"ח סי' רטז). וכ"כ בשבט הלוי (ח"ד סי' נו ד"ה ובאמת וחי"ח סי' קכח)]. ומסתבר כדעה הראשונה. [הגרשו"א זצ"ל (שם פ"ג סוף הגה ט) דלא מסתבר שהחמירו חז"ל יותר מיוה"כ. ועיי' בשד"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות טז) שחילק מזה דהשו"ע הניח. ועיי' במועדים וזמנים (ח"ה סי' שלג)]. מ"מ לכל הדעות אסור לאכול או לשתות אפ"י משהו. [מ"ב (סי' תקס"ח ס"ק ה)].

שיעור שתייה

שיעור שתייה בתענית (שאם שתהו אינו נחשב מתענה) הוא מלא לוגמיו. [שו"ע (סי' תרי"ב סעי' ט) לענין יוה"כ. וכ"כ המ"ב (סי' תקס"ו ס"ק ה) לענין שאר התעניות].

טעה ואכל

מי שטעה ואכל באחד מהתעניות צריך להשלים התענית ואינו צריך להתענות יום אחר. [מ"ב (סי' תקמ"ט ס"ק ג)]. ועיי' בב"ח (אות ז)]. ועיי' עוד משי"כ בהל' מצויות לתענית – גליון שיי"ב.

הפזורים מהצום

עיי' משי"כ בזה בהל' מצויות לתענית – גליון שיי"ב.

דינים מיוחדים לפטורים מהתענית

חולה שיכול לצום עד הצות

חולה שרשאי לאכול אין חיוב עליו להתענות כלל, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. [אבניז' (סי תקמז)]. ואף אם הוא חולה קצת שפטור מלצום בתיב' נדחה אינו צריך להתענות. [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש תיב פטי"ז אות ד והגה ט). וכן פסק הגרש"י"א זצ"ל (הל' ומנהגי בהמ"צ פי"ו הגה 18) במקום שיש קושי לעשות כן]. ומי"מ אם יכולים להתענות איזה שעות (והדבר אינו גורם נזק כלל), יעשו כן, אם אכן גם זה קשה להם לא יתענו כלל. [בית הלל (יו"ד סי רסה סעי ד) הביאו השעי"ת (סי"ק ז) ומי"ב (סי"ק ד) לענין היה חוד ל'. וכן פסק הגרש"י"א זצ"ל (שם הגה ז) לענין מעוברות ומניקות]. ומי"מ ראו שלא יאכלו להתענג במאכל ובמשתה, אלא כדי הצורך בלבד. [שו"ע (סי תקנד סעי ה)].

יכול לצום כמה שעות – לצום ביום או בלילה

י"א שיולדת או חולה שאינו יכול להתענות כל הלילה וכל היום, אך מקצת הלילה או היום יכולים להתענות (ע"י בזה לעיל), ועדין שיתענה ביום ולא בלילה. [נזירות שמשון (סי תקנב)]. ויש חולקים שיש להתענות בלילה בעדיין לא נקרא חולה לענין זה כיון דאין לו צורך כלל לאכול וכלשון השו"ע "חולה שצריך לאכול וכו"י". וכן עיקר. [הגרש"י"א זצ"ל (הלכות ומנהגי בהמ"צ פי"ו הגה 21). וכן משמע מסתימת הפוסקים הניזיל].

לאכול פחות פחות מכשיעור (ואכילה כשדי לו בשתיה)

י"א שחולה שאב"ט א"צ לאכול ולשתות בשיעורים בתיב'. [כן מוכח מההע"א (ק"י סי כד)]. וי"א דלא הותר לו אלא כדי צרכו ויחיותו ואם די לו בשתיה לא יאכל, לא יאכל ולא ישתה יותר ממה שצריך. [חתי"ס (סי קנז)]. ואי סגי ליה באכילה או שתיה פחות פחות מכשיעור, אסור לו לאכול יותר. [מהר"ם שיק (סי רפט) אף אליבא דהתת"ס. מיהו בתשובה שלאחר מכן (סי רצ) סתר דברי עצמו דפחות פחות מכשיעור א"צ. וע"י במהרי"ל דסקין (קרי"א סי ה אות עה) ובתשובות והנהגות (חי"ב סי רסא)]. והעיקר כדעת הראשונה. [אף במבואר מסתימת הפוסקים. וכן נקרא חולה לענין לא נקרא אדם (סי תקנד אות ז), השבט הלוי (חי"ד סי יט ד"ה זה), החזו"א (תורת היולדת פ"מ"ח הגה ט) והגרש"י"א זצ"ל (קע"מ עמי עז). וע"י בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ב].

בריא שחותר לו לאכול למנוע חולי

בריא שרשאי לאכול בתיב' ע"מ למנוע חולי, י"א שחייב לאכול פחות פחות מכשיעור. [הגרש"י"א זצ"ל (מנהגי בהמ"צ קארפ פי"ו הגה 16) אליבא דהבה"ל (סי תקנד ד"ה דבמקום)]. וי"א שא"צ שיעורים. וכן נראה עיקר. [גשה"ל (חי"ד סי נו ד"ה זה וח"ט סי קלא אות ג), עי"ש אך שבאר דברי הבה"ל

וכדבריו מבואר להדיא בפתחי עולם שהוא מקור דברי הבה"ל. ובר מן דין הכי מסתבר שאם היה חובה לעשות כן היה כותב זאת להדיא במי"ב]. ובתיב' דחוי ודאי א"צ להחמיר. [כיון דקיל טפי. וכן משמעות הפוסקים].

נטילת ידיים לאוכל פת

חולה שאוכל פת בתיב' נוטל ידיו כרגיל (כל ידיו). [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פטי"ז אות ה)].

אמירת נחם בברכת המזון

מי שאכל בתיב', י"א שיאמר נחם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים. ואם לא אמרו אינו חוזר. [רמ"א (שם) ומי"ב (סי"ק ה)]. וי"א שאין לאומרו כלל. [כן הביא המי"ב (סי ה)]. ולמעשה יש לאומרו. [הגרש"י"א זצ"ל (אוצר הברית פ"א סי ה הגה ז). והאור לציון (חי"ג פכ"ט אות ז) כתב שמי שאומרו יש לו על מה לסמוך]. אולם קטנים א"צ לאומרו. [הגרש"י"א זצ"ל (פטי"ז הגה 16)].

שאר עינוים

רחיצה אסורה בתיב' אפי' בצונן, ואפי' חלק מגופו בלבד. [שו"ע (סי תקנד סעי ז)].

גופו מלובלך

אם היו ידיו (או שאר מקומות בגוף) מלולכלות בטיט ובצואה, מותר לרחוץ להעביר הלכלוך שאינו אסור אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (שם סעי ט) ומי"ב (סי"ק ט)]. ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך. [שו"ע (שם)].

אינו מכווין לרחיצה של תענוג

לא נאסר אלא רחיצה של תענוג ועל כן נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף דממילא רוחצות גם ידיהן מותר. [שו"ע (שם סעי ט) ומי"ב (סי"ק יט)].

רחיצה בקצת מים

לאחר שניגב ידיו ועדיין קיים יש לחות קצת, רשאי להעביר ידיו על עיניו, לנקות לפלוף שעליהן או על פניו, לדין ורגליו, כיון שאלו הלחות טופח ע"מ להטפח. [שו"ע (שם סי יא) ומי"ב (סי"ק כב)]. ואם דרכו לרחוץ עיניו במים כשיש עליהן לפלוף, רוחצם ואינו חושש, דהוה ליה כטיט וכצואה שרוחץ כדרכו. [שו"ע (שם)].

מגבת רטובה

מותר לשרות מפה במים בערב תיב' ומוציאה מן המים והיא מתנגבת עד שאין בה טופח ע"מ להטפח, אבל בלא"ה אסור, ומקנח בה פניו ידיו ורגליו, אפי' אינו עושה רק לתענוג, שרי, כיון שהיא נגובה. [שו"ע (סעי יד) ומי"ב (סי"ק יט)].

רחיצת הפנים

מי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים, רשאי לקנח, אבל שאר לא אדם אסור. [מי"ב (סי"ק כב)].

מצטער מהזיעה וריח נודף ממנו

יש מי שאומר שאף המצטער בזיעה הרבה, וריח הזיעה נודף ממנו, לא ירחץ עצמו (שהרי יכול להשאיר בביתו). [אור לציון (פכ"ז הגה ה)].

רחיצה לצורך פרנסתו

ההולך לשמור פירותיו, עובר במים עד צוארו ואינו חושש, אבל בחזרה, אסור. [שו"ע (סעי ג)]. והתירו בזה מפני הפסד ממון ועי"כ בחזרה שאין בו משום הפסד אסור. [מי"ב (סי"ק כה)].

כא מן הדרך (רחיצה לצורך רפואה)

הבא מן הדרך ורגליו כהות, ומותרת לרחוץ במים. [שו"ע (סעי יד)]. שאין זו רחיצה מחמת תענוג אלא לרפואה וחסם. [מי"ב (סי"ק כז)].

כלה תוך שלשים יום מזהחתונה

כלה אחר נשואיה כל ל' יום מותר לרחוץ פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מי"ב (סי"ק כט)].

תעיב בריה

תיב' שחל להיות בשבת ונדחה ליום אשון, בעל בריה מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ. [שו"ע (סי תקנט סעי ט)]. והיגיו מנחה גדולה אחר חצות היום. [מי"ב (סי"ק לז)]. ועיין לעיל בפטורים מהצום, מי בכלל בעל בריה.

רחיצה לצורך מצוה

אשה הצריכה לעשות הפס"ט אין לה לרחוץ כל גופה ללבישת לבנים אלא תרחץ פניה של מטה לבד. [שעה"צ (סי תקנא אות לה)].

טבילת מצוה

אישה אינה טובלת בליל תיב'. [שו"ע (סי תקנד סעי ח). וכתב המי"ב (סי"ק יח) שתרחוץ ותחוף עתי"ב ולמוציא תיב' חופפת מעט קודם הטבילה דבענין סמוך לחפיפה טבילה. והמנהג שחופפת מוציא תיב', אם לא בשעת החקק, ע"י בדיד"ט (סי קצו סי"ק יא) ובשיעורי שבט הלוי (שם אות ב). וע"י משי"כ בזה בשמעתא עמיקתא גליון רכ"ח. ובמקום דוחק גדול י"א שמותר לחוף בתיב' ביום ולטבול בערב כיון דאינה רחיצה של תענוג. וישאל שאלת חכם. ע"י בשו"ת זכרון יהודה (ח"א סי קעז) והביאו בשיעורי שבט הלוי (סי קצו אות ב ד"ה בשו"ת)].

לרחוץ הקטנים

ילדים שיש צורך לרחצם מותר לרחצם כרגיל ואף שממילא הגדול רוחץ ידיו. [שהרי קטנים אינם בכלל איסור רחיצה ואף בשתשת הימים שנהוג להחמיר היינו ברחיצה של תענוג כמי"ש בשמעתא עמיקתא גליון שצ"ז, עיי"ש. ומשי"כ אף שממילא הגדול רוחץ ידיו הוא ממה שמבואר לעיל לענין רחיצת בשר].

נטילת ידיים

נטילת ידיים שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית [שו"ע (סי תקנד סעי יז)], כיון שרוח רעה שורה על הידים ועל כן דינו כמו שמלולכך בטיט שמותר לו לרחוץ מקום הטינוף. אלא שיש שמפקקים בזה שא"א לברך על נטי"י זו שאין עליה שם רחיצה, ועי"כ יעשה צרכו ויטול ידיו ואז יברך ענט"יי משום תפלה. [מי"ב (סי"ק כא). וע"י כה"ח (אות ג) שכת' שמנהג העולם לברך כפסק השו"ע]]. ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו. [שו"ע (שם)]. ומי"מ א"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו. [חזו"א (דינים והנהגות וארחות רבנז)].

הנהגה ליטול ד' פעמים

הנהגה ליטול ד"פ בבוקר רשאי לנהוג כן אף בתיב'. [כה"ח (אות ח)].

נטי"י אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכיו ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) דבאופן זה רשאי לכו"ע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [ע"י בשו"ע (סי תריג סעי ג), במי"ב (סי"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). וע"י בבאור הלכה (סי תריג ד"ה ואם) שמצדד שאף אם יצא מבה"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיירי לענין יוה"כ דחמיר טפי כמבואר שם. שו"מ דדעת הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ז) להחמיר בה].

הנהגה ליטול ג"פ לאחר עשיית צרכיו

הנהגה ליטול ידיו ג"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בתיב' עד מקום קשרי אצבעותיו. [מטה אפרים (סי תריג אות ה) והגרש"י"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וכדו'

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו. [הגרש"י"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מי"ב (סי"ק כא)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ח)].

נטילת ידיים שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית. [שו"ע (סי תקנד סעי י)]. כיון שרוח רעה השורה על הידים דהוי"ל כמלולכך בטיט ובצואה דמותר. אלא דיש שמפקקים בזה וסי"ל שא"א לברך על נטילת ידים זו שאין עליה שם רחיצה, ועי"כ יעשה צרכו ויטול ידיו ואז יברך ענט"יי משום תפלה. [מי"ב (סי"ק כא). וע"י כה"ח (אות ג) שכת' שמנהג העולם לברך כפסק השו"ע]]. ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו. [שו"ע (שם)]. ומי"מ א"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו. [חזו"א (דינים והנהגות וארחות רבנז)].

הנהגה ליטול ד' פעמים

הנהגה ליטול ד"פ בבוקר רשאי לנהוג כן אף בתיב'. [כה"ח (אות ח)].

נטי"י אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכיו ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) דבאופן זה רשאי לכו"ע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [ע"י בשו"ע (סי תריג סעי ג), במי"ב (סי"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). וע"י בבאור הלכה (סי תריג ד"ה ואם) שמצדד שאף אם יצא מבה"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיירי לענין יוה"כ דחמיר טפי כמבואר שם. שו"מ דדעת הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ז) להחמיר בה].

הנהגה ליטול ג"פ לאחר עשיית צרכיו

הנהגה ליטול ידיו ג"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות עד בתיב' עד מקום קשרי אצבעותיו. [מטה אפרים (סי תריג אות ה) והגרש"י"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וכדו'

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו. [הגרש"י"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מי"ב (סי"ק כא)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ח)].

נטילת ידיים שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית. [שו"ע (סי תקנד סעי י)]. כיון שרוח רעה השורה על הידים דהוי"ל כמלולכך בטיט ובצואה דמותר. אלא דיש שמפקקים בזה וסי"ל שא"א לברך על נטילת ידים זו שאין עליה שם רחיצה, ועי"כ יעשה צרכו ויטול ידיו ואז יברך ענט"יי משום תפלה. [מי"ב (סי"ק כא). וע"י כה"ח (אות ג) שכת' שמנהג העולם לברך כפסק השו"ע]]. ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו. [שו"ע (שם)]. ומי"מ א"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו. [חזו"א (דינים והנהגות וארחות רבנז)].

הנהגה ליטול ד' פעמים

הנהגה ליטול ד"פ בבוקר רשאי לנהוג כן אף בתיב'. [כה"ח (אות ח)].

נטי"י אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכיו ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) דבאופן זה רשאי לכו"ע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [ע"י בשו"ע (סי תריג סעי ג), במי"ב (סי"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). וע"י בבאור הלכה (סי תריג ד"ה ואם) שמצדד שאף אם יצא מבה"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיירי לענין יוה"כ דחמיר טפי כמבואר שם. שו"מ דדעת הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ז) להחמיר בה].

הנהגה ליטול ג"פ לאחר עשיית צרכיו

הנהגה ליטול ידיו ג"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בתיב' עד מקום קשרי אצבעותיו. [מטה אפרים (סי תריג אות ה) והגרש"י"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וכדו'

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו. [הגרש"י"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מי"ב (סי"ק כא)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ח)].

סיכה

תיב' אסור אף בסיכה. [שו"ע (סי תקנד סעי א)]. ואסור לסוך אפי' אבר אחד. [מי"ב (סי"ק כט)]. וסיכה הוא בדבר שדרכו לסוך בו כגון בשמן או חלב בבורית וכה"ג. [מי"ב (סי"ק כח)]. וכן מריחת קרמים בכלל איסור סיכה. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ט)].

לצורך ריפוי וכדו'

סיכה אסורה כשהיא לתענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו. [שו"ע (סעי טו)].

כלה תוך שלשים יום מזהחתונה

כלה אחר נשואיה, כל ל' יום מותרת לסוך פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מי"ב (סי"ק כט)].

סיכת דאדורנט

מותר לסוך דאדורנט במקומות הזיעה ולהשתמש בנושם העשוי להעביר ריח, אם יש צורך גמור בדבר. (הגרשו"א זצ"ל (הליכויש פ"יד סוף הגה 56)).

איפור

אסור לאישה להתאפר בת"ב. [בעל האג"מ (נטעי גבריאל ביהמ"צ ח"ב פ"ג אות ה), וטעמו משום שיש בזה משום סיכה. ועיי בשו"ע (יו"ד סי' שפא סעי' ו) שאיפרי אסור בז' ימי אבלות].

תכשיטים

מדינא מותר לאשה ללבוש תכשיטים המיוחדים לחול (אבל לא של שבת וימי שמחה). אלא שהמנהג הפשוט שלא להתקטט. [עיי בשעה"צ (סי' תקנד אות מד). ועיי עוד בא"א מבוטשטאט (רסי' תקנא). זכ"כ בנטעי גבריאל (ח"ב פ"ג אות ה)]. ומ"מ הטבעת שדרכה לילך בה תדיר אין בו מנהג להחמיר. [נטעי גבריאל (ס)].

נעילת הסנדל

ת"ב אסור אף בנעילת הסנדל. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א)].

נעלי גומי וכדו'

איסור נעילת הסנדל, הוא בשל עור דאי לא כן לא נקרא נעל, ועל כן אם הוא של בגד או של עץ או של שעם (פי' קליפי עץ) וגומי, מותר. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (סי"ק ל)].

נעל מעורב בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה, אסור. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (סי"ק ט)]. ואף הדשולים הם ג"כ של עץ מ"מ אסור. וה"ה אם השולים הם של עור אסור.

[מ"ב (סי"ק לא)]. ומ"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן רצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פ"א אות יב)].

נעלי גומי נוחים

מנעליים שאינם של עור, אם הם נוחים ביותר, יש מקום להחמיר שלא לילך בהם. [עיי בשע"ת (סי' תקנד סי"ק יא). וכן פסקו הגרשו"א זצ"ל (שם אות ד) ובעל השבט הלוי (מבית לוי ח"י"ג עמ' מא)].

נעלים הנראים נעלי עזר

נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פ"א אות יב)].

מדרסים מצופים עזר

אין להשתמש בת"ב במדרסים ממתכת וכדו' המצופים בעור. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות יב)].

יוצא לדרך

היוצא לדרך מותר לו בנעילת הסנדל, וכשיגיע לעיר יחלצנו. [שו"ע (סעי' יז) ומ"ב (סי"ק לא)]. וכל זה כשהולך ברגליו למרחקים. והתירו משום שהוא טורח גדול לילך יחף דרך רחוק (וטוב שיתן קצת עפר במנעלים), אבל כשהולך למקום קרוב (ואין בדרך טיט וכדו') או שהולך בכלי תבורה וכדו' אסור. [מ"ב (סי"ק לד)].

חובת הינוך

מעיקר הדין אין חובה לחנך הקטנים בנעילת הסנדל בת"ב. [כח"א (ככל קנב אות יז) משום שהוא דבר שיש בו צער. והביאו הדברי יציב (או"ח ח"ב סי' רלז)]. ומ"מ בזמנינו ששכיח נעלי גומי נוחים ראוי לתכנס. [הגרנ"ק זצ"ל (יד לבהמ"צ). ועיי בארחות רבנו (ח"ב עמ' קמ) שכן נהגו בבית הגרני"ק זצ"ל. וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פ"א אות יד). ומ"מ י"ל לדיכא חיוב כי מעיקרא לא גזרו רבנן, עיי בחכ"א (שם)].

שאלת שלום - טיול

שאלת שלום

שאלת שלום לחבירו אסורה בת"ב. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ב)]. וכן ”בוקר טוב” אסור. [מ"ב (סי"ק מא)]. וה"ה שאלת ”מה שלומך” או ”איך אתה מרגיש” ששואל אדם לחברו משום דרך ארץ, אסור. [הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 30)]. והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש. [שו"ע (סעי' ב)]. וטוב שיודיע לו שהיום אסור ליתן שלום ולא יהיה לו איבה עבור זה עליו. [מ"ב (סי"ק מב)].

ברכת מזל טוב

מברכים ברכת מזל טוב בת"ב. [הגרשו"א זצ"ל (שם פט"ו הגה 30). וכן הוא בגשר החיים (פכ"ח אות ז סי"ג ז)]. ואף בלחיצת היד שרי. [הגרשו"א זצ"ל (ישא יוסף ח"א סי' קיז)].

נתינת מתנה

אסור לשלוח מתנה לחברו בת"ב. [מ"ב (שם סי"ק מא)]. אבל כ"ז לאדם שאינו נצרך, אבל לעני ובפרט כשהוא ת"ח מצוה יש בדבר, כ"ש אם שולח מעות להוצאת בני ביתו, ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בת"יב. [כה"ח (אות צא)].

טיול

אין לטייל בת"י, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש. [שו"ע (שם סעי' כא)]. ומ"מ מותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה. [כן נלע"ד].

תלמוד תורה

לימוד האסור והמותר בת"ב

בת"ב אסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילים יט, ט), אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א). ועיי ברדב"ז (ח"ג סי' תקנט) שביאר דע"ג דת"ת היא מצוה מה"ת ואבלות היא מדרבנן, מי"מ נרתן לחז"ל ליקרוב דבר מה"ת בשב ואל תעשה]. ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם. [שו"ע (שם)]. וכן מותר ללמוד הלכות אבלות. [קשו"ע (סי' רי אות א)]. והלכות תשעה באב. [לקט יושר, וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 36)].

תינוקות של בית רבן

אף תינוקות של בית רבן בטלן מת"ת. [שו"ע (שם)].

שאר חכמות וקריאת כתבי עתים

אסור ללמוד בשארי חכמות וכ"ש לקרא בכתבי עתים שלא יסיח דעתו מאבלותו וכ"ש אם יש לו עונג בקריאתם שודאי אסור. [ערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ט) לענין אבל וה"ה בת"ב. וצ"ל לפי"ז שמה שסותרו י"ת משום שמשמח ותפול"ל משום היסח הדעת דשאני תורה שמביא לירוש"ם].

הרהור בת"ת

אסור ללמוד אף בהרהור כי יש בזה משום שמחה. [המהר"ל (סי' רא אות ב) ושו"ע (שם סעי' ג)].

שלי מוסר

י"א שאר נאסר ללמוד בספרי מוסר ואדרבה ראוי לעשות כן. [מאירי (מ"ק כא :) ושדי"ח (מע' אבלות אות כח) בשם ספר נוה שלום]. וי"א שיש להתיר למי שרגיל ללמוד מוסר. [חזו"א (דברי סופרים קיצור הלי' אבלות עמ' ג אות כג)]. ויש מי שאוסר בכל אופן. [אור לציון (ח"ג פכ"ט הגה א)]. והמיקל יש לו על מי לסמוך.

אמירת תהילים

י"א שהרגיל לומר תהלים רשאי לומר אף בת"ב. [לקט יושר (או"ח עמ' קיב)]. ויש מתירים אף למי שאינו רגיל. [מ"מ (סי' תקנד א"א סי"ק ה)]. ויש אוסרים לגמרי. [דה"ח חובא בשעה"צ (אות ח). ועיי במ"ב (שם סי"ק ז)]. ולמעשה הרגיל רשאי לאמרם (ובעת"י אחר חצות מותר בכל אופן). [הגרשו"א זצ"ל (שם תפלה הגה כז). ועיי בדברי סופרים (אבלות עמ' ג אות כה) בשם החזו"א. ודעת האור לציון (שם) לאסור].

קר"ש על המטה

קוראים קר"ש על המטה בתשעה באב וי"א שאף פסוקים של רחמים שמוסיפים כל יום מותר לאומרם. [ת"ב שחל בשבת (פ"ז סוף הגה כא)]. וי"א שדוקא פרשיות המבוארות בשו"ע סי' רל"ט (סעי' א) מותר לאומרם כי הם בכלל סדר היום, אבל פרשה בי' וג' של קר"ש ושאר הוספות לא יאמר בת"ב. [הגרני"ק זצ"ל (קע"מ פ"ח סעי' ט)].

ללמוד בעיזן בדברים המותרים

מותר ללמוד אף בעיזן בדברים המותרים, אבל לימוד מתוך פלפול שאלה ותירוץ, אסור.

[חזו"א (דברי סופרים קיצור הלי' אבלות עמ' ג אות כד) והגרשו"א זצ"ל (שם פט"ו הגה א). וכן מדויק במ"ב (סי"ק ד). ודעת האור לציון (שם) להקל ללמוד בעיזן למי שבלא"ה יתבטל לגמרי מלימודו. ועיי שמענת עמיקתא גליון ק"ט].

לימוד עם חברותא בדברים המותרים

מותר ללמוד בדברים המותרים אף בחברותא. [חזו"א (דברי סופרים הלי' אבלות עמ' ג אות כד). אלא דלכאזי צ"ע, דהרי פסק השו"ע (יו"ד סי' שפד סעי' ד) לענין אבל דרשאי ללמוד בינו לבין עצמו, אבל אינו לומד עם אחרים, ע"כ. וכ"כ במ"א (סי' תקנד סי"ק ב), וצ"ע].

כתיבת הידושי תורה

י"א שמותר לכתוב חידושי תורה שהתחדשו לו במקרה (אע"פ שאסור ללמוד בדברים אלו בת"ב). [ערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ה)]. ויש אוסרים. [הגר"ש קלוגר זצ"ל (האלף לך שלמה יו"ד סי' שיב) ושער"ת (סי' תקנד סי"ק ב)]. ומ"מ מי שיודע בעצמו שודאי ישכח עד היללה יכול לציינ מה שחידש ראשי דברים כדי לערוך הזכרון ולהעתיקו אחר כך. [שדי"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות ז)]. ודברים המותרים ללמוד בהם, מותר לסכמם בכתב. [ועיי בזה בשמענת עמיקתא גליון ק"ט].

להכין קריאת התורה

בעל קורא הקורא קריאות היום רשאי לחזור עליהן בת"ב. [רמ"א (שם סעי' ד) ומ"ב (סי"ק ח)].

שינה על הקרקע

יש נוהגים לשכב בליל ת"ב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו. [שו"ע (סי' תקנה סעי' ב)]. וי"א שעכ"פ יש לאדם להצטער בענין משכבו בליל ת"ב, שאם רגיל לשכב בב' כרים לא ישכב כי אם באחד, ויש בנ"א משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר : ויקח מלאכי המקום (בראשית כה, יא) שראה החורבן. מיהו עוברות או בנ"א חלשים שאינם יכולים להצטער, אינן קריבים בכל זה. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ר)].

הרחקות

נכון שלא לישן יחד בליל ת"ב. [שו"ע (שם סעי' יח)]. ובלילה יש להחמיר בנגיעה וביום יש להקל. [מ"ב (סי"ק לז) וכתב השעה"צ (אות מד) דאם בת"ב הולכות מקושטות יש להחמיר בו אף ביום]. ושאר הרחקות המבוארות ביו"ד סימן קצ"ה לא נהגו בהן איסור. [הגרשו"א זצ"ל (קע"מ הגהות הגרנ"ק פ"ח אות לח) ותו"ה (ח"ג ססי' קעח)]. וי"א שנכון להחמיר בזה. [מהמ"ב משמע דאין איסור אלא בנגיעה דחמיר טפי. ועיי בכח"ח (אות קפח) שהביא בשם הבא"ח שנכון להחמיר לענין הושטה. ומסתבר דה"ה בשאר הרחקות דהרי חמורים הם מהוושטה, עיי בפוסקים בסימן הני"ל].

ישיבה על הקרקע

ליל ת"ב יומו, יושבים על הארץ עד תפלת מנחה. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ג)]. ונוהגים להקל בזה לאחר חצות היום. [רמ"א (שם)].

ספסלים נמוכים

מותר לשבת על ספסל נמוך למי שקשה לו לשבת על הארץ. [מ"ב (סי"ק יא)]. וכל שיושב בגובה של עד ג"ט מותר. [דעת תורה (יו"ד סי' שפז)]. ועיי"ש שכתב דכל זה דוקא כשאין חלל מלמטה, אבל אם יושב על כסא ויש חלל מלמטה או כל שיש חלל טפח הוי הפסק ולא חשיב שיושב על הארץ]. וא"צ לדקדק בספסלים נמוכים שיהיו גובהם פחות מג"ט, אלא העיקר שיהיו נמוכים מהרגיל. [חזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' קלח) והגרשו"א זצ"ל (שם הגה 25)]. ויש מפוסקי ספרד שהורו לשבת בגובה פחות מטפח. [בן איש חי (דברים אות כ) וכה"ח (סי' תקנב אות מ). ועיי בגשר החיים (פ"כ אות ה סי"ק יא)].

ישיבה בכלי תחבורה

מותר לנסוע במכונית, אוטובוס וכדו' אע"פ שצריך לשבת כדרכו. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פ"א אות טז)]. ומ"מ בנסיעה באוטובוס אם אין מקום לחוק ויש אפשרות לעמוד ואין הנסיעה ארוכה מדי ראוי לעמוד ומ"מ א"צ להמנע מנסיעה כאשר אין אפשרות לעמוד. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ה)].

עשיית מלאכה ומשא ומתן

מנחה להמנע מעשיית מלאכה

מקום שנהגו לעשות מלאכה בת"ב עושין, במקום שנהגו שלא לעשות אין עושים אפי' בלילה, ובכל מקום ת"ח בטלים, וכל הרוצה להחמיר ע"ע להתנהג כמנהג הת"ח רשאי. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כב) ומ"ב (סי"ק מג)]. ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות. [רמ"א (שם)].

והנוהגים שלא לעשות, עושים כן שלא להסיח דעתם מהאבלות. [מ"ב (סי"ק מג)].

מלאכה ארעית

במקום שנהגו להחמיר, נוהגים להמנע מכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפי' מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות וכדו', מותרת. [רמ"א (שם)].

ע"י עכו"ם

אפי' במקום שנהגו שלא לעשות, מותר ע"י אינו יהודי, אפי' בביתו. [שו"ע (סעי' כב)]. ואם א"א בנכרי מותר לעשותה בעצמו כמו בחוה"מ. [מ"ב (סי"ק מז)]. אכן לבנות בנין דאושא מילתא אסור אפי' ע"י עכו"ם. [מ"ב (סי"ק מז)]. ואם עושה בקבלנות ע"י גוי מותר. [מ"ב (סי' תקנא סי"ק יב)].

דבר האבד

מלאכת דבר האבד מותרת, כדרך שאמרו בחולו של מועד. [שו"ע (סעי' כג). ועיי בערוה"ש (אות כא) שכת' דמטעם זה כשתל יום השוק בת"ב אנו מתירים לאופים לאפות לחם בבוקר כדי שיהא מוכנים ליום השוק דגם זה הוי כדבר האבד וכן ביריד או שירות באים מותר לקנות מהם אפי' במקום שאין עושין מלאכה וכ"ש למכור אבן מה שיכול לעשות בצניטא יותר טוב, ע"כ].

פרקמטיא

פרקמטיא להרויח ולהשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אסור, ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שממעט שאפי' משכנס אב ממעטין מלישא וליתן (ועיי מש"כ לענין זה בהלכות מצויות לימי בהמ"צ – גליון רכ"ז). [שו"ע (סי' תקנד סעי' כב)]. ולאחר חצות שרי. [עיי"ש ברמ"א. ושמ מיירי לענין מלאכה, אלא שבשו"ע משמע שהא בהא תליא. וכן מבואר במ"ב (סי"ק מט)].

פרקמטיא אבודה

אף במקום שנהגו לאסור פרמקטיא, אם יש יריד מותר למכור משום שהוא דבר האבד וכמו כן מותר לקנות מהם ע"י עכו"ם אפי' קודם חצות, אבל ע"י עצמו יש להחמיר אם הוא בפרהייה ולרבים. [מ"ב (סי"ק מח). וביאור הלכה (שם). ובמ"ב (שם) כתי' שלא יעשה בעצמו היסח הדעת מהאבילות. ויש ליישב העיטום, ואכמ"ל].

כל העושה מלאכה בת"ב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כד)]. ואפי' במקום שהגנו לעשות, ואף לאחר חצות, אלא שכל זה דוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסירה דעתו מהאבילות. ועיי' אף שמוטר לעשות מלאכה ולישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות. [מ"ב (סי' קט) ושע"י (אות ג)].

קניית ומכירת דברי מאכל

נוהגים למכור ולקנות דברי מאכל, אף קודם חצות. [כ"ה"ח (סי' תקנד אות ק)].

קייטנות

מותר לדרוך קייטנה בת"ב ע"מ להקל על הורי הילדים להתענות. ומי"מ אין על המארגנים לקחת הכסף בתורת תשלום אלא בתורת מתנה. [הגר"ש (אות ז) וז"ל (תורת המועדים אות כז)]. ויקחם לפני או אחרי ת"ב שהרי אין נותנים מתנות בת"ב.

ציצית ותפילין

עטיפת הטלית

בהרבה מקומות נוהגים שלא להתעטף בטלית בת"ב בשחרית, אלא לובשים ט"ק תחת בגדיו בלא ברכה, ובמנחה מברך עליו. [ע"מ שו"ע (סי' תקנה סעי' א) ומ"ב (סי' ד)]. ומי"מ אם פשט הט"ק בלילה צריך לברך עליו בבוקר. [מ"ב (סי' ב)]. ואם אפשר לא יפשוט הט"ק בלילה לצאת דעת הסוברים שא"צ לברך. [ע"מ סדור הגר"י עמדין ולוח אר"י. וכן נהג הגר"ש זצ"ל (הנה ג3)].

אחיזת הציציות בשעת אמירת קרי"ש

המנהג שלא אחזים בציציות בקרי"ש של שחרית. [הגר"ניק זצ"ל (קעי"מ פ"ח הגה לד) ועוד].

הנחת תפילין

בהרבה מקומות נוהגים שלא להניח תפילין בת"ב בשחרית, ובמנחה מניחים התפילין ומברכים עליהם (והנוהג להניח תפילין של ר"ת מניחם במנחה). [שו"ע (שם) ומ"ב (סי' ד)].

חליצת התפילין לפני מעריב

יש לחלוץ התפילין קודם תפלת ערבית. [מ"ב (סי' ל סי' ח), עיי"ש שמבואר דהקפידא היא כשאינו נמצא בצנעא. וע"מ ע"ד כ"ה"ח (סי' תקנה אות ח)].

אמירת פרשת קדש לו

י"א שיש להיזהר שלא לקרא בעת הנחת התפילין, פרשיות ק"ש וכן פרשת קדש דהוא רק כקורא בתורה ות"ת אסור כל היום. [מ"ב (שם סי' ח)]. ויש מקילים בזה. [כ"ה"ח (שם אות ז) וש"ס הלוי (ח"ט סי' קלג אות ב) וש"ס הוראת רבותינו]. וכן הדין לענין הפסוקים "ומחמתך קל עליו" ו"יארשתך וגו'" לנוהגים לאומרים כל יום.

הנחת תפילין למי שאוכל בת"ב

חולה האוכל בת"ב, י"א שאינו מניח תפילין בשחרית. ואם בא לאכול לאחר חצות יניח תפילין לפני האכילה ובתפלת מנחה יניחם שנית. [הגר"ש זצ"ל (פ"ט אות ו)]. וי"א שאם מתפלל שחרית תוך ביתו ביחידות יתפלל עם התפילין, ואם מתפלל בבהמ"כ יתפלל בלא תפילין, ובכל אופן במנחה יכול להתפלל עם התפילין שלא לפרוש מן הצבור. [שב"ח"ל (ח"ט סי' קלג אות ב)].

דינים הנוהגים בבית הכנסת

פרוכת הארון הקודש

מסירין הפרוכת מלפני הארון על שם בצע אמרתו (איכה ב, יז). [רמ"א (סי' תקנט סעי' ב)].

תאורה בבית הכנסת

אין מדליקין נרות בלילה, כי אם נר אחד לומר לאורו קינות ואיכה. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ג)]. ועל פי זה יש נוהגים למעט את התאורה בבית הכנסת. ולמנחה מדליקין, וכן כשיש ברית מילה, בשעה שמביאין התינוק למול. [מ"ב (סי' טו)]. ודעת הגר"ש זצ"ל (שם סי' הגה ד21) שראוי לנהוג גם בבית למעט בתאורה מן הרגיל, שתהא קצת נכרת אבלות היום].

הוספות בתפלה

נחם ועננו

בת"ב אומר בבונה ירושלים נחם ה' אלקינו את אבלי ציון וכו', ועננו וכו' בשומע תפלה, ואם לא אמר לא זה ולא זה, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנ"א סעי' א)]. ולפי מנהג בני אשכנז אין אומרים נחם רק במנחה, לפי שאז הציטו במקדש אש ולכן מתפללים אז על הנחמה. [רמ"א (שם)]. וכמ"כ הקהל אינו אומר עננו אלא במנחה (לפי מנהג זה). [רמ"א (סי' תקנה סעי' ג)].

אינו מתענה

מי שאינו מתענה (דהיינו שאכל כשעור) אינו אומר עננו. [ב"ה"ח (שם ד"ה בין) ודעת הגר"ש זצ"ל (הלכ"ש פ"ג אות י) שיאמר עננו ויגיד "ביום צום התענית הזה"]. מיהו אומר נחם בתפלת י"ח. [כן מוכח מהמ"ב (סי' ה) שדוק לענין בהמ"ז יש מח' אם יוכירו. וכן פסק האו"י לציון (ח"ג פכ"ט אות ז)].

שכח לומר נחם או עננו

אם לא אמר נחם, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנ"א סעי' א)]. ואם נזכר קודם שחתם רצה ואומר שם דהיינו קודם ותחזינה וא"צ לחתום בברוך מנחם ציון אלא ותחזינה עינינו עד סוף הברכה. [מ"ב (סי' ב)]. ואם לא אמר עננו, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנ"א סעי' א)]. ועיין עוד פרטים בזה בהלכות מצויות לדי' תעניות – גליון שיי"ב.

תפלת שחרית

ברכת שעשה לי כל צרכי

מברכים ברכת שעשה לי כל צרכי אע"פ שנעילת הסנדל אסורה בת"ב. [מ"ב (סי' תקנד סי' לא)].

פרשת העקדה, פרשת התמיד ועוד

מותר לומר פרשת העקדה, פרשת התמיד, משנת איזהו מקומן והברייתא של ר' ישמעל [ע"מ שו"ע (שם סעי' ד), מ"ב (סי' ק) וערה"ש (אות ח)] וכן פרשת הכיור. [בעל השבט הלוי (מבית לוי ח"י)].

אמירת קינות

אחר קה"ת מחזירין ה"ס"ת לארון קודש ואומרים קינות. ומאריכין ביום לומר הקינות עד מעט קודם חצות. [רמ"א (שם)]. כדי שלא יבוא לעשות מלאכה בעת ההוא. [מ"ב (סי' ג)].

מעט קינות בכונה

מוטב מעט קינות בכונה מהרבה ללא כונה. [הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש פני"א אות ט)].

דיבור בשעת הקינות

בשעת הקינות אסור לדבר ולצאת החוצה, כדי שלא יסיח לבו מהאבל, וכל שכן שלא לשיח עם עובד כוכבים. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ה)].

איכה

טוב לחזור לקראות מגילת איכה ביום אפי' ביחידות [מ"ב (סי' ב)], ומי"מ לא מברכים על קריאה זו. [לוח אר"י וזה השלח (ח"ג נוסח התפילות הגה 148*)].

דיני קריאת התורה

קריאת התורה כשאין עשרה מתענים

י"א שבת"ב אפי' אין שם מתענים רק שבעה והשאר אינם מתענים שהם אנוסים שהם חולים יכולים לקרות ויחל. [מ"ב (סי' תקנט סי' ק)]. וכן הוא המנהג. [גא"מ (ח"ד סי' קג)]. ומי"מ י"א שלכתחלה אם אפשר יש לחזור אחר עשרה מתענים. [כ"ה"ח (אות לב)]. ואם אלו שאכלו אכלו פחות פחות מכשיעור, קוראים ויחל אפי' אם כולם אכלו. [צ"ח (ח"טו סי' לב) ונשי"א משמ"א סי' תקנט סי' ב]. וע"מ בזה בהלכות מצויות לימי התעניות – גליון שיי"ב.

עליה לתורה למי שאינו מתענה

י"א שאף הרשאי לאכול בת"ב יכול לעלות לתורה. [ח"ת"ס (סי' קנ)]. וי"א שאינו עולה. [רע"א (ק' סי' כד)]. ועכ"פ במקום שהחולה אכל פחות פחות מכשיעור בכלל מתענה הוא ועולה לקר"ה"ת. [מרשתת (ח"א סי' יד אות ד) והגר"ש זצ"ל (שמי"א סי' תקנט סי' ב וסי' תרי"ט סי' טו וש"ס פלי"ט הגה קכב)].

עליה לתורה לנער בר מצוה בת"ב

נער שנעשה בר מצוה בת"ב נכון לקרותו לעליה בקריאת התורה שבתפילת מנחה. [הגר"ש זצ"ל (הלכ"ש פ"טו אות ח ובהגה 9) כיון שיש שמחה בעליה זו והאב מברך אחריה ברוך שפטרני].

אבל לעלות לתורה

מותר לאבל לעלות לתורה בת"ב. [שע"ת (סי' תקנד אות א)]. אלא ש"מ"א שבתפלת מנחה לא יעלה (כיון שאין אומרים קינות אין עליו לצאת לביה"כ, עיי"ש). [כ"ה"ח (סי' תקנט אות ט)].

ברכת הגומל

אין לברך ברכת הגומל בת"ב. [ע"מ בשד"ח (מע' בהמ"ז סי' ב' אות ג). ובכ"ה"ח (סי' תקנט אות לח) כתב שאין מן הראוי לברך ביום זה לפני קהל ועדה ברכת הגומל. וכן פסק האור לציון (פכ"ה אות ד) שאין לברכה].

הכנות לצורך מוצאי ת"ב

כיבוד הבית והצעת המיטות

אין מציעין המיטות ואין מכבדין את הבית קודם חצות. [ערה"ש (סי' תקנד אות כא)]. ויש הנוהגים בעדות המזרח ששופטים ומסדרים את הבית בת"ב אחר חצות סימן שמתכוננים לגאולה. [מועד לכל חי (פלאגי סי' י אות פז) ובמבית לוי (ע"מ מט) כתי' שכן זה מנהג בני אשכנז].

שיטפת כלים

אין להדיח ולשפוף הכלים בליל ת"ב. [מקור חיים (ס"ו תקנד)]. [ועיי' יש להזהר בת"ב החל במוצ"ש שלא לשטוף הכלים שנותרו מסעודות שבת, אלא ישרה אותה במים בלבד].

הכנת מזוודות והפצצים לצורך מוצאי ת"ב

אין להתעסק באריות חפצים וארגון נסיעה לצורך מוצאי ת"ב (כגון בחורי ישיבות החוזרים לביתם מוצאי ת"ב). [הגר"ש זצ"ל (הלכ"ש פ"טו סוף הגה 445)].

מוצאי תשעה באב

נטילת ידים לאחר הצום

יש ליטול ידים אחרי הצום ג"פ לסירוגין עד סוף הפרק. [לוח אר"י והגר"ש זצ"ל (שם הגה 15)].

בשר ויין

לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד וכן הדין בבשר ויין. [שו"ע (סי' תקנ"א סעי' ד) ומ"ב (סי' ק) לו]. מי"מ יש מבני ספרד שנוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום לעשירי. [כן משמעות השו"ע (סי' תקנ"א). וכ"כ האור לציון (ח"ג פכ"ט אות כז) שכן יש לנהוג. וע"מ במועד לכל חי (פלאגי סי' י אות צב). אולם ע"י בא"ח (דברים אות טו) שהיו רגילים לאכול בשר מליל עשירי]. ומנהג בני אשכנז להחמיר עד חצות היום. [רמ"א (שם)].

רחיצה, תספורת, כיבוס ושאר דיני אבלות

מנהג בני אשכנז שלא לרחוץ במרחץ ולספר ולכבס עד חצות יום עשירי. [רמ"א (שם)].

יולדות

יולדות הצמות יכולות לאכול בשר ולשתות יין בעשירי באב בפרט בת"ב נדחה. [שע"ת (סי' תקנ"א סי' ב) וכ"ה"ח (אות יא)].

רחיצה בבית ובצוננים

רחיצה האסורה היא אפי' בבית (ולאו דוקא במרחץ). [הגר"ניק זצ"ל (קעי"מ פ"ח הגה מא)]. וע"מ בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רס) ובטעני נבריא (פכ"ה אות א)]. ורחיצה בצוננין מותרת מיד לאחר ת"ב. [כן משמע מהמקור חיים (שם)]. ודעת בעל השב"ח (מבית לוי בהמ"ז ע"מ לט) להחמיר אפי' חל בת"ב ביום ה'.

מצטער מהמת מניעת הרחיצה

מי שמצטער הרחיצה גורמת לו צער רשאי להתרחץ. [הגר"ש זצ"ל (שם פ"יד הגה כז)].

שמיעת שירים

נוהגים שלא לשמוע כלי שיר עד חצות היום. [ע"מ במ"ב (סי' ב) וג].

תפירה

תפירת בגדים מותרת מיד אחר ת"ב, כי אין מפורש בפוסקים לאסור בזה. [בעל האג"מ (שמע"א דמשה ע"מ תלז)].

ברכת שהחינו

הנוהגים להחמיר שלא לברך שהחינו מי"ז בתמוז ראוי שלא לומר שהחינו אף ביום עשירי (בלילה וביום, ולבני אשכנז ביום עד חצות). [כ"ה"ח (סי' תקנ"א אות ח)].

משא ומתן של שמחה

משא ומתן מותרת לגמרי מיד במוצאי ת"ב. [הגר"ניק זצ"ל (שבת ח"ב ע"מ שכה)].

פרישות

טוב לנהוג פרישה בליל יו"ד אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או בא מן הדרך. [מ"ב (סי' ק) ב]. ולענין שבת שחל בו ת"ב, ע"מ משי"כ בגליון רע"ד].

הל ת"ב ביום המישי

כשחל ת"ב ביום ה' שאז יום עשירי הוא ער"ש מותר בכל זה לכבוד שבת. [מ"ב (סי' ג)]. ועיי' מותר לכבס לצורך שבת, אבל שלא לצורך שבת וכדו' מסתבר שאסור. [הגר"ש זצ"ל (הגה כז) ודלא כלוח אר"י שכתב שנוהגים אסור בכיבוס, עיי"ש]. ומי"מ במכונת כביסה אשר אין רגילין לכבס בה בגדים מעטים, אפשר להוסיף גם כביסה שלא לצורך שבת. [הגר"ש זצ"ל (שם)].

וי"א שמותר אף שאינו לצורך שבת. [בעל השבט הלוי (מבית לוי בהמ"ז) והגר"ניק זצ"ל (קעי"מ פ"ח הגה מא)]. ולבישת בגדים מכובסים מותרת מהיום לכבוד שבת או לאחר חצות אף שלא לצורך שבת. [הגר"ניק זצ"ל (שם)].